

τῶν καταπληκτικῶς αὐξανομένων ἐφευρέσεων (τῆς τυπογραφίας, τοῦ τηλεγράφου, τοῦ τηλεφώνου κλπ.) ἐπελθοῦσαν ἐπικοινωνίαν αὐτῶν ἐπήνεγκε τὴν συνένωσιν καὶ τὴν βαθμιαίαν συνεργασίαν των, ἐξ ἧς οὗτοι, ἀποκτήσαντες συνείδησιν τῆς ἰκανότητός των ὡς ἀμάδων, κατώρθωσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἐν μὲν τῇ Ρωσσίᾳ νὰ ἐπιτύχωσιν αὐτοὶ νὰ διευθύνωσι βίᾳ τοὺς πρώην ἐργοδότας καὶ αὐθέντας των καὶ νὰ ἰδρῦσωσιν ἐπὶ νέων βάσεων καὶ ἀρχῶν τὴν σοβιετικὴν κοινωνίαν, εἰς δὲ τὰς ἄλλας χώρας νὰ ἐπιτύχωσιν ὅπωςδῆποτε ἰσοτιμίαν καὶ σεβασμὸν παρὰ τῶν ἄλλων τάξεων.

Ἐκ παραλλήλου τὸ ὑπαλληλικὸν προσωπικὸν τῶν τε δημοσίων ὑπηρεσιῶν καὶ τῶν ἰδιωτικῶν, ἀποκτῆσαν βαθμιαίως ὁμαδικὴν συνείδησιν εἰς πάσας σχεδὸν τὰς προηγμένας χώρας, ἐξησφάλισε δι' ἑαυτὸ ὅπωςδῆποτε καὶ ὑποφερτὴν ζωὴν καὶ σύνταξιν καὶ κατοικίαν καὶ προστασίαν τῆς οἰκογενείας του καὶ μισθοληρίαν, ἀναγνωρισθὲν ὡς ἐλευθέρᾳ προσωπικότης, ἀξία παντός σεβασμοῦ. Ἀντιθέτως ὅμως εἰς τὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα ἢ ἐνοῦσα σχέσις τοῦ ἐξυπηρετουμένου καὶ ἐξυπηρετοῦντος ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐφήμερος καὶ προσωρινὴ καὶ διάφορος ἢ ἀμοιβή, ἐξαρτωμένη καὶ ἐκ τοῦ εἴδους τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τοῦ ποιοῦ τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ὄρων, τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς κοινῆς γνώμης.

9. Ἐπίδρασις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἐπὶ τὰ κοινωνικὰ ἰδρύματα.

Αἱ ἐκτεθεῖσαι οἰκονομικαὶ μεταβολαὶ τὰ μέγιστα ἐπέδρασαν καὶ ἐπιδρῶσιν ὁσημέραι πρῶτον μὲν ἐπὶ τὰ οἰκονομικῆς φύσεως ἰδρύματα, ἰδίᾳ τὰ τῆς παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως, εἶτα δὲ ἐπὶ τὰς νομοθετικὰς, πολιτικὰς, ἠθικὰς καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἀκόμη ἀντιλήψεις.

Ἰδιαιτέρως ἡ μετάβασις τῆς κοινωνίας ἐκ τῆς ἀπλῆς μικροβιομηχανίας εἰς τὴν μεγαλοβιομηχανίαν καὶ ἡ ἐκ τοῦ μικρεμπορίου καὶ μεικτοῦ «μαγαζιοῦ» εἰς τὰ μεγάλα καταστήματα καὶ τὰς ἐταιρείας, ἢ χρῆσις τῆς μηχανῆς καὶ τῶν διαφόρων ἄλλων ἐφευρέσεων ἐπήνεγκον ἀληθῆ ἐπανάστασιν εἰς τὴν προτέραν οἰκιακὴν ἑνασχόλησιν καὶ ζωὴν, ἣτις μετήνεγκε τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐργαζόμενα μέλη τῆς οἰκογενείας εἰς παντοῖα ἐπαγγέλματα ἐν τοῖς ἐργοστασίοις.

Ὁ ἐργάτης ἀφ' ἑτέρου παρασκευαζόμενος ὑπὸ τῆς πολιτείας εἰς εἰδικὰς τεχνικὰς σχολὰς δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ζῆσῃ προηγουμένως ὡς «κοπέλλι», μαθητευόμενος ἐπὶ ἔτη πλησίον ἐνὸς τεχνίτου, ὡς προηγουμένως καὶ σήμερον ἀκόμη πολλαχοῦ συμβαίνει.

Ὁργανωμένοι εἰς σωματεῖα οἱ εἰς τὰ αὐτὰ ἐπαγγέλματα ἐργάται διεξεδίκησαν τελειότερον τὰ δικαιώματά των καὶ ἐπέτυχον τὴν πλήρη αὐτοτέλειαν των καὶ τὴν ἔνωσιν αὐτῶν μετὰ τῶν ἄλλων ἐργατῶν, οὐ μόνον τῆς αὐτῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ ἔθνους μὲ τὰσιν ἐνώσεως πάντων τῶν ὁμοτέχνων ἢ γενικώτερον τῶν ἐργατῶν τοῦ κόσμου.

Τοιοιουτρόπως ἡ ἐργασία ἀποκαθίσταται ὡς βασίλισσα διαρρυθμιστικῆ τοῦ ὅλου οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου.

Γενικώτερον τὰ οἰκονομικὰ ἰδρύματα ἔχουν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων μεταξὺ ἀτόμων καὶ ἐθνῶν. Οὕτως ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου μεταξὺ δύο ἐθνῶν ἐπιφέρει γνωριμίαν καὶ γενικῶς συμπαθητικὰ συναισθήματα μεταξὺ αὐτῶν, ἐξ ὧν αὐξάνεται καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἐμπο-

ρική πίστις. Τὸ ἐμπόριον ὡσαύτως ὑπῆρξε καὶ εἶναι μέγα κίνητρον πρὸς πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Οἱ Φοίνικες ἐκόμισαν εἰς τὴν Μεσόγειον τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀσίας. Οἱ ἐπαγγελματῆται τῆς Ἰταλίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σταυροφοριῶν ἐκόμισαν εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἀνατολικὴν σκέψιν. Ἐπὶ πλέον ὅμως τὸ ἐμπόριον εἶναι ρίζα τοῦ πολέμου, διότι ἡ ἐπιθυμία πρὸς πλουτισμὸν, πρὸς διανοξίν ὁδῶν ἐμπορικῶν ἦτο καὶ εἶναι καὶ σήμερον αἰτία καὶ πηγὴ πολέμου μεταξὺ τῶν ἐθνῶν.

Τὰ οἰκονομικὰ ἰδρύματα τέλος ἔχουν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ὅλην σύνθεσιν καὶ τὰς λειτουργίας τῶν ἄλλων ἰδρυμάτων τῆς Κοινωνίας.

ΙΟ. Ἐπίδρασις τῶν οἰκονομικῶν μεταβολῶν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν ἀντίληψιν

Ἡ ἐκβιομηχανοποίησις καὶ ἡ πληθὺς τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἐπενεγκοῦσα συγκέντρωσιν τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς πόλεις καὶ ἐρήμωσιν τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς, ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἴδρυσιν μεγαλοπόλεων πληθυσμοῦ ἐνὸς καὶ περισσοτέρων ἑκατομμυρίων, προσελκυσῶν τὸν ἀγρότην διὰ τῶν αὐτοκινήτων καὶ τῶν τροχιοδρόμων των, διὰ τοῦ ἠλεκτροφωτισμοῦ των καὶ τῶν ὡραίων δρόμων των, διὰ τῶν θεάτρων καὶ τῶν κινηματογράφων των, τῶν σχολείων καὶ τῶν ἄλλων μορφωτικῶν καὶ διασκεδαστικῶν κέντρων κλπ.

Ὁ βίος ἐκ τούτων ἀπέβη πλέον εὐάρεστος, ἐνεργητικὸς καὶ ἀνετος, διότι ἐφευρέθησαν νέα μέσα ἱκανοποιοῦντα τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου, αἰτινες ὅμως, ὡς ἦτο ἐπόμενο, ἐπολλαπλασιάσθησαν, διότι ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος οὐ μόνον εἰς τὴν ἀμφίεσίν του εἶναι πολυτελής, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διαίτην του καὶ τὴν ὅλην του ἀπασχόλησιν, χρησιμοποιῶν λ. γ. ἀντὶ τοῦ ἀκρατίσματος τὸν καφὲν καὶ τὴν ζάχαριν, τὸ τείον ἢ τὴν σοκολάταν, ἀντὶ τῆς ἐλαιολυχνίας τὸ ἀερίοφως καὶ τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς, ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ταχυδρόμου τὸ τηλεφῶνον, τὸν τηλεγράφων, τὸ ραδιόφωνον, τὸ αὐτοκίνητον κλπ.

Ἡ ἐκβιομηχανοποίησις ἐπόμενο ἦτο νὰ ἐπιφέρει ἐπίσης μεταβολὴν τῶν ἠθῶν. Εἰς ἓνα κόσμον ὅστις ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος στενώτερον συνεδέετο, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀνεξαρτήτως φύλου συνεκεντροῦτο εἰς τὸ ἐργοστάσιον, εἰς ἓνα κόσμον οὐτινος ἢ ὕλικῆς πρόοδος παρέσχε τὰ μέσα τῆς ταχείας μεταβολῆς του, εἰς ἓνα κόσμον ἐποχοίμενον ἐπὶ 4 τροχῶν ἢ καὶ ἰπτάμενον ἐπὶ ἀεροπλάνων, ἡ ἠθικὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνῃ ὡς ἀσκητικὴ ἀντίληψις, ἥτις προσκαλεῖ τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐλαττώσῃ τὰς ἀνάγκας του καὶ ἐν τῷ ὀλίγῳ ἐπαναπαυόμενος νὰ συμπτυχθῇ εἰς ἑαυτόν.

Τούναντίον, ὡς ὁ Durkheim καθορίζει (1), ἡ ἠθικὴ τῆς ἐκβιομηχανισθείσης κοινωνίας ὑπῆρξεν ἡ ἠθικὴ τῆς δράσεως, τῆς ἐνεργείας πρὸς πρόοδον καὶ ὠφέλειαν τοῦ συνόλου ἐκείνων, οἵτινες κατοικοῦσιν ἢ καὶ θὰ κατοικήσωσι τὸν κόσμον τοῦτον. Στηρίζεται δὲ ἡ ἠθικὴ αὕτη εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης παρουσιάζεται διὰ τοὺς ἀνθρώπους δυνατὴ ἡ πραγμάτωσις ἐνὸς νέου κόσμου, τὸν ὅποιον ἕκαστος δύναται καὶ πρέπει νὰ βοηθήσῃ ὅπως καταστῇ ἀληθὴς παράδεισος διὰ τε τοὺς παρόντας καὶ τοὺς μέλλοντας νὰ ζήσωσιν ἐν αὐτῷ, παράδεισος οὐχὶ θεβαίως μόνον ὕλικῆς ἀπολαύσεως, ἀλλὰ πρὸ παντὸς πνευματικῆς ζωῆς, βελτιώσεως καὶ προόδου.

1) Πρβ. καὶ Hesse et Gleyze, *Notions de Sociologie*

11. 'Επίδρασις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἐπὶ τὴν νομοθεσίαν.

Ἐν βλέμμα εἰς τὴν νομοθεσίαν τῶν 30 τελευταίων ἐτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἢ οἵασδήποτε προηγμένης χώρας, ἀποκαλύπτει τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἐπὶ τὴν νομοθετικὴν ἀντίληψιν πρὸς προστασίαν τοῦ ἐργάτου. Ὀλόκληρος σειρά εὐεργετικῆς, βραδείας μὲν ἀλλὰ συνεχοῦς, προνοίας τῆς πολιτείας ἐπεδείχθη πρὸς προστασίαν τοῦ ἐργάτου, διὰ νόμων ἐξικνουμένων ἀπὸ τῆς νομοθεσίας περὶ τῶν ἐργατικῶν ἀτυχημάτων μέχρι τῶν τελευταίων νόμων τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων καὶ τῆς μεταβολῆς εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῆς πολιτείας ἀπέναντι τοῦ ἐργαζομένου κοινοῦ. Τόση μεγάλη δὲ φαίνεται ἡ ἐπίδρασις τῶν οἰκονομικῶν μεταβολῶν ἐπὶ τὰ κοινωνικά φαινόμενα, ὥστε αὕτη ἐνέπνευσεν εἰς πολλοὺς καὶ ἰδίαν θεωρίαν, τὴν θεωρίαν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, ἧς ἰδρυταὶ ὑπῆρξαν οἱ Karl Marx καὶ Engels, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὕλιστής ἢ ὄχι (1).

12. Ἱστορικὸς ὕλισμός.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς θεωρίας αὐτῆς ἐγένετο ὡς ἀντίκτυπος κατὰ τῶν «ιδεολογικῶν» θεωριῶν, αἵτινες ἐπιχειροῦσι τὴν ἐξήγησιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἐξελίξεως διὰ τῆς προοδευτικῆς προσπάθειας τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἀρχῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς κοινῆς πάντων εὐτυχίας. Κατὰ τὸν Μάρξ αἱ ἰδέαι, ἀντιλήψεις καὶ πεποιθήσεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προϊόντα τῶν ὕλικῶν αὐτοῦ ἐνασχολήσεων. Πᾶσαι αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς κοινωνίας εἶναι ἀνταύγεια καὶ ἐξάρτημα τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς ὁργανώσεως. Πᾶν ἄτομον καὶ πᾶσα ὁμάς βλέπει τὴν ζωὴν ὑπὸ τὸ πρῶσμα τοῦ ἐπαγγέλματος τῆς. Ἡ παραγωγή τ. ἔ. καθορίζει καὶ κατευθύνει τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν, τὰ οἰκονομικὰ ἰδρύματα καὶ τὸ δίκαιον, τὸν πολιτικὸν βίον καὶ τὰ ἥθη καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ αὐτὴν τὴν θρησκείαν.

Αἱ μεταβολαὶ δὲ τοῦ ὕλικου βίου καθορίζουσι καὶ τὰς μεταβολὰς καὶ ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ βίῳ.

Τὰ «ιδανικά», κατὰ τὸν Μάρξ, εἶναι ἀνάκλασις τῶν πλουτολογικῶν γεγονότων ἢ ἱμπεριαλιστικῶν σκοπῶν. Ὁ κεντρικὸς δὲ φορεὺς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς δὲν εἶναι ἡ ἰδέα καὶ οἱ ἰδανικοὶ παράγοντες, οἵτινες ἐπιδρῶσιν ὡς ἀνεξάρτητοι καὶ ἰδιόρρυθμοι αἰτίαι τῶν μορφῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀλλ' ἡ κυρία ἐπιδρῶσα αἰτία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς εἶναι ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία, ἐξ ἧς ἐξαρτῶνται πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ διαρρυθμίσεις καὶ αἱ μορφαὶ τῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἰδανικά. «Τὴν ὑπαρξιν τῶν ἀνθρώπων δὲν ὀρίζει ἡ συνείδησις αὐτῶν, ἀλλ' ἀντιστρόφως τὴν συνείδησιν αὐτῶν ὀρίζει ἡ κοινωνικὴ τῶν ὑπαρξις».

Εἶναι ψευδῆς ἐπομένως, κατὰ τὸν Μάρξ, ἡ πίστις ὅτι αἱ εὐγενεῖς ἰδέαι, καὶ τὰ ἰδανικά γενικώτερον, κατευθύνουσι τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ τὸν κοινωνικὸν κόσμον.

Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ ὁ κοινωνικὸς κόσμος εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ κόσμου τῶν ὕλικῶν δυνάμεων καὶ τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς, αἱ ἀλλαγαὶ καὶ μεταμορφώσεις τῶν ὁποίων καθορίζουσι τὴν ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον τῆς κοινωνίας.

Ἡ ἐξέλιξις δ' αὕτη τῶν οἰκονομικῶν μέσων γίνεται κατὰ ἐσωτερικοὺς ἀκαταγωνίστους νόμους, οἵτινες τείνουσι μὲ λογικὴν ἀναγκαιότητα πρὸς τὴν πραγματοποίησιν προκαθορισμένης ἀνωτέρας ζωῆς.

Ἡ ὕλη, τὸ συμφέρον, ὁ ὕλισμός, ἐν ἐνὶ λόγῳ, εἶναι ὁ κατευθυντήριος

1) Βλ. Π. Κανελλοπούλου, Κάρολος Μάρξ σ. 117.

μοχλὸς τῆς λειτουργίας καὶ διαμορφώσεως τῆς ζωῆς.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη περὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἐξελίξεως αὐτῆς ἀντίληψις τοῦ Μάρξ α) εἶναι ἐνιστικὴ, ἕνα μόνον παράγοντα, τὸν ὑλικόν, ἀναγνωρίζουσα εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἱστορίας β) εἶναι μοιρολατρικὴ, διότι θεωρεῖ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν ὡς ἀκολουθοῦσαν μηχανικῶς προκαθορισμένην κατεύθυνσιν, ἄνευ τῆς συνεργασίας τοῦ ἀνθρώπου, οὕτινος τὴν συμβολὴν ὑποτιμᾷ (1) καὶ ὅστις εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς μοίρας του καὶ ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἰδίαν του ἐξέλιξιν καὶ εὐδαιμονίαν.

Ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους παρατηρήθη ἐντατικὴ σπουδὴ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐξητάσθη ἀπὸ πάσης δυνατῆς πλευρᾶς ἡ ῥοπή, ἣν ἀσκεῖ ὁ οἰκονομικὸς παράγων ἐπὶ τὸν καθολικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ὅτι τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα σήμερον ἐξετάζονται ἀπὸ εὐρυτέρας ἀπόψεως καὶ ἀναγνωρίζεται καὶ ὁ οἰκονομικὸς παράγων ὡς εἰς ἕκ τῶν πολλῶν παραγόντων οἵτινες κατευθύνουσι τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, εἶναι ἀληθές. Ὅτι ἡ ἀναγνώρισις αὕτη συνέβαλεν εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς πίστεως τοῦ ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰς ἄτομα καὶ ομάδας συμβαῖνον καλὸν ἢ κακὸν εἶναι πάντοτε ἀποτέλεσμα τῆς διαρκoῦς παρεμβολῆς τῆς θείας προνοίας, καὶ τοῦτο δύναται ν' ἀναγνωρισθῇ ὑπὲρ τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῆς παντελοῦς τοῦ πνευματικοῦ κόσμου ἐξαρτήσεως ἐκ τοῦ ὑλικοῦ καὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ πρώτου ἕνεκα τῶν μεταβολῶν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ὡς θέλει νὰ παραστήσῃ ὁ ὕλισμός, ὑπάρχει μεγίστη διαφορά.

Διότι πλείστα ἄλλα πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ ἐλατήρια, καὶ κυρίως μάλιστα ταῦτα, ἐξασκοῦσι σπουδαίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ τῆς κοινωνίας. Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ γενικῶς τὸ συναίσθημα εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς παντὸς εἴδους τέχνης. Αἱ πίστεις τῶν πρωτογόνων λαῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ σύμπαν, αἱ προλήψεις, αἱ περὶ θεῶν ἀντιλήψεις, καὶ γενικῶς ἡ φιλοσοφία των, κατηύθυναν καὶ κατευθύνουσι τὰς οἰκονομικὰς αὐτῶν ἐνεργείας καὶ ἀπασχολήσεις. Μήπως ἡ πίστις τῶν πρώτων χριστιανῶν δὲν ἐδημιούργησε καὶ διεκυβέρνησε καὶ τὴν πρώτην κοινωνικὴν μορφήν αὐτῶν; Μήπως αἱ θρησκευτικὰ καταδιώξεις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους δὲν ἐπήνεγκον τὸν σχηματισμὸν ἐν Ἀμερικῇ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν; Μήπως ὁ ἀποκλεισμός ἐπὶ αἰῶνας τῶν ἀπεράντων σινικῶν καὶ Ἰαπωνικῶν ἐδαφῶν ἀπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς προσεγγίσεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως δὲν ὀφείλεται εἰς θρησκευτικὰς ιδέας, πίστεις καὶ προλήψεις; Μήπως ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς δὲν ἐδημιούργησε καὶ συνεκράτησε καὶ συγκρατεῖ ἀκόμη τὰς κομμουνιστικὰς κοινότητας ἐν Ἀμερικῇ τῆς Ν. Ἰακρίας, τῆς Ἀμάνας κλπ. (2) ;

Ἡ πρόοδος δὲ γενικώτερον καὶ αἱ ἐφευρέσεις, εἰς ἃς ἐκείνη κυρίως συνίσταται, ὀφείλεται βεβαίως εἰς τὴν ὕλιστικὴν παραγωγὴν, δι' ἧς ὁσημέραι τελειότερα μηχανικὰ μέσα καὶ ὄργανα ἐφευρίσκονται, συντελοῦντα εἰς αὐτήν, ἀλλ' ὀφείλεται ἐπίσης καὶ εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς διαθέσεις τοῦ ἀνθρώπου, δι' ὧν οὗτος κυρίως ὁρμᾶται εἰς τὴν ζήτησιν καὶ τὴν τελειοποίησιν τῶν μέσων καὶ ὀργάνων τούτων. Καὶ ἄλλοι ἐπομένως παράγοντες τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς καὶ ὁ Weber κατέδειξεν, ἐξασκοῦσιν ἐπίδρασιν εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν καὶ συγκρότησιν τῆς κοινωνίας, παρεκτὸς τῶν ὑλικῶν.

Αὕτη ἄλλως τε ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις, ἣν ὁ Μάρξ καὶ ἐπεδίωξε καὶ ἐν μέρει ἐπέτυχεν, δὲν στηρίζεται μόνον ἐπὶ τῶν ὕλιστικῶν ἀναγκῶν, δὲν εἶναι

1) Βλ. Στεφ. Στεφανοπούλου, Κοινωνικὰ συστήματα καὶ φιλοσοφία, Ἀθήναι 1940 σ. 246.

2) Βλ. περαιτέρω Ἰδανικὰ πολιτεῖαι καὶ κοινωνικὰ συστήματα.

ἀποτέλεσμα μόνον οἰκονομικῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ πνευματικῶν καὶ συναισθηματικῶν καὶ ἰδανικῶν καὶ διὰ τοῦτο κυρίως ἐπέτυχεν ὅ,τι ἐπέτυχεν.

Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς Γαλλικῆς καὶ αὐτῆς τῆς Ρωσικῆς.

Ὡστε ἂν εἶναι ἀληθές ὅτι αἱ οἰκονομικαὶ συνθήκαι, ὡς ἐλέχθη, ἐπενεργούσιν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν θρησκείαν, εἶναι ἐπίσης ἀληθές ὅτι καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ πρὸ παντὸς ἡ θρησκεία οὐσιωδέστατα συντελοῦσιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς μιᾶς χώρας. Ἀμφότερα ἐπομένως τὰ φαινόμενα, τὰ τε οἰκονομικὰ καὶ τὰ πνευματικά, κατευθύνουσι καὶ καθορίζουσι τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, τὰς ἐνεργείας καὶ τὴν ἐν γένει κοινωνικὴν ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον.

Κατὰ ταῦτα, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ ἐπιστήμη δὲν ἐξηκρίβωσε πλήρως τὴν φύσιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀρχικὴν ταύτης αἰτίαν, καὶ ἂν δὲν ἔχωμεν πλήθος ἐνδείξεων ἢ ἀποδείξεων περὶ τῆς ὑπάρξεως Ἀνωτάτης διακυβερνώσεως τὸ σὺν Πνευματικῆς Δυνάμεως, δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὀρθῶς διανοούμενοι, ὅτι τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι ὕλη. Ἐξ ἄλλου, ἂν, ὡς ὀφείλομεν, παραδεχθῶμεν τὰς τελευταίας ἐπιστημονικὰς κατακτήσεις τῆς χημείας, τῆς ἀστρονομίας, τῆς βιολογίας, ἰδίᾳ δὲ τῆς φυσικῆς, ὕλη, ὡς βλέπομεν καὶ ἐγγίζομεν αὐτήν, δὲν ὑπάρχει πραγματικῶς, διότι πάντα τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ὕλην ἀναλύονται εἰς ἀπειρον ἀριθμὸν πρωτονίων, ἠλεκτρονίων κλπ., εὗρισκομένων εἰς ἀέναον κίνησιν καὶ ζῶν καὶ δυναμένων νὰ παράγωσιν ἐνέργειαν ἀνυπολογίστου δυνάμεως.

13. Ὁ οἰκονομικὸς βίος τῆς Ἑλλάδος.

Ἐξετάσαντες ἐν τοῖς προηγουμένοις τὸν οἰκονομικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων γενικῶς, τὴν σημασίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ διὰ τὸ ἄτομον καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας, ὡς ἴδωμεν ἐν ὀλίγοις τώρα τὸν καθ' ἡμᾶς οἰκονομικὸν βίον τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐπίδρασιν τούτου ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς.

Ἡ Ἑλλάς, ἔχουσα ἐπιφάνειαν ἴσην περίπου πρὸς τὸ ἐν τετράκις χιλιοστὸν τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς ἢ τὸ 1/1187 τῆς ἐκτάσεως ἣν καταλαμβάνει ἡ ξηρὰ, κατοικεῖται ὑπὸ πληθυσμοῦ ἴσου πρὸς τὸ 1/312 τοῦ συνόλου πληθυσμοῦ τῆς Γῆς. Ἐχει δὲ ἡ Ἑλλάς ἐν ἀναλογία ἀστικὸν πληθυσμὸν μεγαλύτερον ὅλων τῶν γειτονικῶν Βαλκανικῶν χωρῶν καὶ κυμαινόμενον εἰς τὰ αὐτὰ περίπου ἐπίπεδα τῆς Γαλλίας, Ἰσπανίας, Σουηδίας, ἀλλὰ ὑστεροῦντα τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐγγάμων, πλὴν ὑπερτεροῦντα κατὰ τὸ ποσοστὸν τῶν γεννήσεων, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνώτερον τοῦ τῶν ἄλλων Βαλκανικῶν χωρῶν. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ὁμῶς πάσχει καὶ μαστίζεται ἀτυχῶς ὑπὸ τῆς ἐλονοσίας καὶ τῶν λοιμωδῶν καὶ πνευμονικῶν νόσων.

Εἰς τὴν ἕκτασιν τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν ἡ Ἑλλάς ὑστερεῖ ὅλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, πλὴν τῆς Ἀλβανίας, καὶ δὴ εἰς ζωοτροφικὰς καλλιεργείας, ἐνῶ ὑπερτερεῖ αὐτῶν εἰς τὴν καλλιέργειαν βιομηχανικῶν φυτῶν, πλὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν παραγωγὴν τοῦ καπνοῦ παρουσιάζει μικρὰν ἀναλογίαν ἐν παραβολῇ πρὸς τὰς ἄλλας Εὐρωπαϊκὰς χώρας. Εἰς τὴν παραγωγὴν ὁμῶς τοῦ ἐλαίου ἡ Ἑλλάς ὑπερέχει πασῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, οὐχὶ δὲ μόνον ποσοτικῶς ἀλλὰ καὶ ποιοτικῶς. Κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ζώων ἡ Ἑλλάς ὑπολείπεται καὶ τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ τῆς Ρουμανίας, ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὴν ἀξιοποίησιν ὑπὸ τοῦ κράτους τοῦ φυσικοῦ πλούτου (μεταλλευμάτων), ὡς καὶ γενικώτερον εἰς τὴν κίνησιν τοῦ ἐμπορίου, παρουσιάζει δὲ εἰσαγωγὰς πολὺ ἀνωτέρας τῶν ἐξαγωγῶν. Ὡς πρὸς τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας ὑπολείπεται ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ δὴ ὡς πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν σιδηροδρομικῶν δικτύων, πρωτοπορεῖ ὁμῶς οὐ μόνον μεταξὺ τῶν Βαλκανικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν πλεί-

στων ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν κατὰ τὴν ναυτιλίαν, ἐρχομένη ἐνάτη μεταξὺ τῶν χωρῶν ὅλου τοῦ κόσμου παρὰ τὴν ἐκ τοῦ πολέμου καταστροφὴν τῆς ἀτμήρους ναυτιλίας τῆς.

14. Ἡ ἐπιβράδυνσις τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ Ἑλλάς, ἔχουσα βίον ἐλευθέρου κράτους ἑκατὸν εἴκοσι περίπου ἐτῶν, βραδέως ἐχώρησεν εἰς τὴν οἰκονομικὴν τῆς ἀνάπτυξιν, μόλις δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα προπολεμικὰ ἔτη ἠδονήθη νὰ παρουσιάσῃ ὀργανωμένον πῶς πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀνασυγκροτήσεως.

Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν πολλοὶ λόγοι καὶ δὴ ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦ ἐλευθέρου τῆς βίου ἢ παντελῆς καταστροφῆ πάσης παραγωγικῆς πηγῆς τοῦ ἐλευθερωθέντος ἔθνους ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἰδιαίτατα δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ, ὅστις διεπέρασε διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου καὶ πόλεις καὶ χωρία καὶ ποιμνία καὶ ἐλαίας καὶ ἀμπέλους ἐξ οὗ πείνα γενικὴ ἐμάστιζε τοὺς ἀρίστους μὲν τότε χειριστὰς τοῦ ὄπλου, ἀλλ' ἀπομαθόντας τὴν χρῆσιν τοῦ ἀρότρου Ἑλληνας.

Ἄλλαι αἰτίαι τῆς βραδύτητος τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως ἦσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἔλλειψις παντὸς συγχρόνου μέσου συγκοινωνίας, διότι ἡ Ἑλλάς καὶ βατῶν ἀκόμη ὁδῶν μέχρι τῆς τετάρτης δεκαετηρίδος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἔστερεῖτο, τὸ μόνον δὲ μεταφορικὸν μέσον ἦτο ἡ ἡμίονος ἢ τὸ ἰστιοφόρον διὰ θαλάσσης (1), ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ μικρὸς πληθυσμὸς τῆς ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος, ἀνερχόμενος εἰς 550.000 ψυχῶν, ἐξ ὧν οἱ ἐνήλικες ἀπτησχολοῦντο εἰς τὴν γεωργίαν ἢ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν πρώτων γεωργικῶν ὑλῶν.

Ἡ ἔλλειψις τέλος τάξεως καὶ ἀσφαλείας καὶ ἡ καταθλιπτικὴ εἴσπραξις τῆς «δεκάτης» ἐκ μέρους τῶν κοτζαμπάσηδων ὑπῆρξαν καὶ ταῦτα αἰτία τῆς βραδείας οἰκονομικῆς προόδου τῆς ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος, διὸ καὶ πλείστοι ἠναγκάζοντο νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὰς πόλεις.

Οὕτως ὁ πληθυσμὸς συνωθεῖτο εἰς τὰς κωμοπόλεις, αἵτινες ταχέως ἐξειλίχθησαν εἰς πόλεις, ἕως ὅτου τῷ 1870 ἀπέκτησεν ἡ Ἑλλάς 6 πόλεις μὲ πληθυσμὸν ἄνω τῶν 10.000 κατοίκων.

Ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὴν ἀστυφιλίαν, ἡ ἐξακολουθοῦσα μέχρι σήμερον καὶ ἐπενεγκοῦσα τὴν συσσώρευσιν τοῦ 1/3 καὶ πλέον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας εἰς τὰς πόλεις συνετέλεσεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, καὶ εἰς τὴν ἀπασχόλησιν τῶν ἀγροτικῶν χειρῶν εἰς ἔργα χειροτεχνικὰ καὶ μάλιστα βιομηχανικὰ, καὶ τὴν μετατροπὴν τῆς οἰκογενείας ἀπὸ αὐτάρχους οἰκονομικοῦ ὀργανισμοῦ, ὡς ἦτο ἐν ὑπαιθρῷ, ἐνθα πάντα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὸ ζῆν παρήγεν αὕτη καὶ κατειργάζετο, εἰς καταναλωτήν. Ἡ ἀστυφιλία αὕτη ὡσαύτως ἐγένετο, ὡς εἶκος, αἰτία ἐλλιποῦς κάλλιεργείας τῆς γῆς, κακοῦ κληρονομηθέντος ἄχρι σήμερον, ἐξ οὗ ἡ σιτοδεία βαθμιαίως ἠϋξάνετο, ἡ δὲ δαπάνη πρὸς εἰσαγωγὴν δημητριακῶν εἰδῶν τῷ 1860 ἀνήρχετο εἰς 7 ἑκατομμύρια δραχμῶν, τῷ 1910 ἀνῆλθεν εἰς 45 ἑκατομμύρια καὶ σήμερον καταπληκτικῶς ἐπολλαπλασιάσθη.

Ἐπειτα ἡ τάσις πρὸς ἐξευρωπαϊσμόν, ὠθηθεῖσα καὶ ὑπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Ὀθωνος καὶ ὑπ' ἄλλων προσώπων καὶ περιστάσεων, ἠγαγεν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἐκ τῆς σιτοπαραγωγῆς ἐσόδων, ταυτοχρόνως δὲ ἐγέννησεν εἰς τὰς πόλεις τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μικροβιομηχανίας (κλωστικῆς, ὑφαντουργίας, ναυπηγίας κλπ.) μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἔναρξιν τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς βιομηχανικῆς «ἐπαναστάσεως». Ἡ ἐπέκτασις τῆς συγκοινωνίας βραδύτερον

1) Πρὸς Δημ. Καλιτσουνάκη Πολιτικὴ Ἐπιστῆμη σελ. 227.

διὰ θαλάσσης καὶ διὰ σιδηροδρόμων ἐπήνεγκε τὴν αὔξησιν τῆς καταναλώσεως, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἴδρυσις κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος διαφόρων ἐργοστασίων καὶ ἡ ἐμφάνισις τῆς ἐργατικῆς τάξεως μετὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς προβλημάτων.

Ὡστε δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις μόλις ἤρχισε περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ ἐπέκτασις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς δικαιοσύνης βαθμιαίως ἐπέδρασαν ἐπὶ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλάδος, ἣτις μεγαλυνθεῖσα καὶ εὐρυνθεῖσα διὰ τῶν ἐπιτυχῶν ὑπὲρ ἀποκαταστάσεως πολέμων τῆς, δύναται σήμερον νὰ παρουσιάσῃ παντὸς εἶδους βιομηχανίαν καὶ βιομηχανικὰ προϊόντα ἔν τισι μὲν ὑστεροῦντα, ἔν ἄλλοις ὅμως ἐφάμιλλα τῶν καλυτέρων εὐρωπαϊκῶν.

Οὕτω μέχρι τοῦ 1930 ἐλειτούργουν διάφορα ἐργοστάσια καὶ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις ἀπασχολημένοι εἰς ἐκμετάλλευσιν μὲν τοῦ ὑπεδάφους (μεταλλευτικαὶ κλπ. βιομηχανίαι) 4.414, εἰς ἐπεξεργασίαν γεωργικῶν προϊόντων (ξύλεϊα, σιτηρά, σταφίς, χάρτης κλπ.) 24.275, εἰς ὑφαντικὰς βιομηχανίας (μέταξα, θάμβαξ, ἔριον) 3.939, εἰς χημικὰς βιομηχανίας 787 καὶ εἰς γενικὰς ἢ ὁμαδικὰς ἀνάγκας 396.

Τὸ ἐμπόριον ὡσαύτως εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ἠνέξθη οὕτως, ὥστε ἡ εἰσαγωγή τῷ 1929 ἦτο 13.376 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἡ δὲ ἐξαγωγή 6.985 ἑκατομμ. δραχμῶν. Ἡ γεωργία ἐπίσης, ἐνῶ τῷ 1860 περιελάμβανε ἑκτασιν καλλιεργηθεῖσαν 2.329.077 στρέμματα, τῷ 1928 ἔφθασε τὰ 15.974.278 στρέμματα. Οἱ ἔχοντες δ' ἐπαγγέλματα ἐκ τῶν Ἑλλήνων τῷ 1938 ἀνήρχοντο εἰς 1.475.600 γεωργούς, 456 βιομηχανικοὺς ἐργάτας, 316,200 ἐμπόρους παντὸς εἶδους, 21.200 ἀσχολουμένους εἰς τὴν ἄμυναν τῆς χώρας, τὸ σύνολον δὲ τῶν ἐργαζομένων ἐπαγγελματιῶν ἀνῆρχετο εἰς 2.415.100 ἔναντι 3.045,300 ἐν Βουλγαρίᾳ.

Γενικῶς εἰπεῖν ἡ Ἑλλάς, χώρα γεωργικὴ κατὰ τὰ 64% τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς, ἐσημείωσε κατὰ τὴν διαρρέυσασαν ἑκατονταετίαν τῆς ἐλευθερίας τῆς μεγάλης διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς καὶ ἐν γένει κοινωνικῆς προόδου, ὥστε δικαίως νὰ ἀναγνωρίζεται σήμερον μεταξὺ τῶν ἡγουμένων ὑπὸ ἔποψιν πολιτισμοῦ Κρατῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς.

Ἡ πρόδοός τῆς αὕτη ὀφείλεται τὸ μὲν εἰς τὰ ἐκλεκτὰ εἶδη τῆς παραγωγῆς τῆς (σταφίδα, ἔλαιον, καπνὸν κλπ), τὴν ἐμπορικὴν καὶ τὴν ναυτιλιακὴν ἰδιοφυίαν καὶ εἰς τὴν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἐπίδοσιν πλείστου μέρους τῶν κατοίκων τῆς εἰς τὴν ἀποικιακὴν ἐξάπλωσίν τῆς οὐ μόνον μέχρι Γαδεύρων, ὡς τὸ πάλαι, ἀλλ' εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, τὸ δὲ εἰς τὴν μεγάλην καὶ παροιμιώδη λιτότητα τῶν κατοίκων τῆς καὶ τὸν μέγαν ἀριθμὸν ἰδιωτικῶν περιουσιῶν, καταλειπομένων ὑπὸ φιλογενῶν δι' ἔθνικους καὶ κοινωνικοὺς σκοπούς.

Οὕτως ἔβαινε γοργῶς εἰς τὴν παντοειδῆ οἰκονομικὴν καὶ τὴν ἄλλην πρόοδον ἡ Ἑλλάς μέχρι τοῦ 1922, ὅποτε ἡ ἐπισυμβᾶσα καταστροφή τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ εἰσροὴ 1.500.000 προσφύγων ἀνέκοιψε τὸν ρυθμὸν τῆς προόδου ταύτης.

Ἀλλ' ὅμως ἡ τελευταία αὕτη δεκαετία, —δεκαετία φοβερᾶς δοκιμασίας διὰ τὴν Ἑλλάδα, —ἀπέδειξε τὴν θαυμαστὴν αὐτῆς ζωτικότητα, διότι οὐ μόνον ἠδυνήθη ἡ Ἑλλάς νὰ διεξαγάγῃ 10ετῆ πόλεμον, ἀλλὰ καὶ νὰ περιθάλψῃ τὰς μυριάδας τῶν προσφύγων τῆς καὶ καταστήσῃ αὐτὰς παραγωγικὰς δυνάμεις οὐχὶ εὐκαταφρονήτους, καὶ ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, ἤρχισε τότε νὰ πραγματοποιῆ ἑτήσιον περίσσευμα εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τῆς.

Εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς δὲ τοῦτον ἡ Ἑλλάς ἦτο ἠναγκασιμένη οὐ μόνον νὰ ἀποδώσῃ ἐργασίαν καὶ γῆν εἰς τοὺς ἀκτήμονας πρόσφυγας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐ-

κτελέση παμμεγίστης έκτάσεως ἀποξηραντικά ἔργα, ἅτινα ἀπέδωκαν καλλι-
εργήσιμον έκτασιν 2 ἑκατομμυρίων στρεμμάτων.

Τὰ ἔργα ταῦτα καὶ αἱ ἄλλαι ἀνάγκαι πρὸς πρόοδον τῆς Ἑλλάδος ἀπή-
τουν χρηματικά ποσὰ ὑπέρογκα, τὰ ὅποια ἡ Ἑλλάς, ἔχουσα τοσαύτην ζωτικό-
τητα ἠδυνήθη εὐκόλως νὰ λάβῃ, δανεισθεῖσα ἐκ τοῦ Ἐξωτερικοῦ, καὶ δὴ ὑπὸ
τὴν αἰγίδα τῆς Κοινωνίας τῶν ἔθνῶν, κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν 43 ἑκα-
τομμύρια χρυσῶν λιρῶν.

Ἄλλ' εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως
καὶ ἀναδημιουργίας τῆς Ἑλλάδος ἐπῆλθεν ἡ ὀξύτης τῆς παγκοσμίου οἰκονο-
μικῆς κρίσεως διὰ τῆς πτώσεως τῆς Ἀγγλικῆς λίρας, τοῦ ἐμπορικοῦ ἀποκλει-
σμοῦ, τῆς πτώσεως τῶν τιμῶν, τῆς ἀναστολῆς τῶν διεθνῶν πληρωμῶν καὶ
τῆς ἀνεργίας.

Οὕτως ἡ Ἑλλάς εὐρέθη τῷ 1933 πρὸ τοῦ μεγάλου προβλήματος τῆς
ἰσοσκελίσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ, παρουσιάζοντος ἔλλειμμα περὶ τὰ 400.000.
000 δραχμῶν, τοῦ προβλήματος τῆς ἰσοζυγίσεως τῶν ἐξωτερικῶν πληρωμῶν
(δι' αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς), τῆς προστασίας τοῦ ἐθνικοῦ
νομίσματος καὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τῶν παραγωγικῶν ἔργων, ἐν Μακεδονίᾳ
κυρίως. Ἀπέναντι τῶν κολοσσιαίων τούτων προβλημάτων ἡ Ἑλλάς ἀντέτα-
ξε κυρίως πρῶτον τὴν ἠθικὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὴν λιτότητα καὶ
τὴν ἐργατικότητά του, καὶ τὴν σῶφρονα διοίκησίν της.

Διὰ τῶν ἐφοδίων τούτων ἡ Ἑλλάς παρὰ τὰς ἐσωτερικὰς πολιτικὰς ἀ-
νωμαλίας της κατώρθωσε καὶ πρὸς πόλεμον νὰ προετοιμασθῇ καὶ ἀνταξία τῶν
Μαραθωνομάχων καὶ Θερμοπυλομάχων τῷ 1940 νὰ φανῇ, ὅτε Ἰταμὸς καὶ ὕπου-
λος ἐπιδρομεὺς ἠπέλιψε τὴν ἀκεραιότητά της, καταλιποῦσα ὑπογραμμῶν, ἀν-
δρικήν ἀρετὴν εἰς ἅπαντα τὰ ἔθνη καὶ δώσασα αὐτῇ πρώτη τὴν νίκην εἰς τοὺς
φιλελευθέρους λαούς.

Ἄλλ' ἡ ἡρωϊκὴ αὐτῆς ἀντίστασις κατὰ δύο Αὐτοκρατοριῶν, ἡ Κατοχή,
πρὸ παντὸς ὅμως ἡ κομμουνιστικὴ ἐπανάστασις καὶ ἡ φρικώδης εἰς ἄψυχον
καὶ ἔμψυχον ὑλικὸν φθορὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐγέννησαν οἰκονομικὸν χάος.
Διότι ἀπὸ τοῦ 1946—1949 περὶ τὰ 7.000 χωρῖα ἐλεηλατήθησαν, ἐπυρπολήθη-
σαν 12.000 οἰκίαι, 1.000 γέφυραι καὶ 130 ὕδραγωγεῖα κατεστράφησαν καὶ πε-
ρὶ τὰ 1.500.000 ζῶα πτωχῶν χωρικῶν ἀνηρπάγησαν ὑπὸ τῶν συμμοριτῶν,
περὶ τὰς 800 δὲ χιλιάδας συμμοριοπλήκτων ἀγροτῶν ἐγκατέλειψαν τὰ χωρῖα
τῶν μετοικήσαντες εἰς τὰς μεγάλας πόλεις καὶ τρεφόμενοι ἐκ τοῦ δημοσίου
προϋπολογισμοῦ.

Οὕτως ἡ Ἑλλάς σήμερον ἀντιμετωπίζει παμμέγιστα προβλήματα ὡς εἶνε
1) τὸ τῆς ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς ἀνασυγκροτήσεως ἐκ τῆς πρωτοφανοῦς
καταστροφῆς καὶ 2) τὸ τῆς ἰσοσκελίσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ της. Διότι τὸ ἐ-
θνικὸν εἰσόδημα, ὑπολογισθὲν εἰς δραχμὰς ἀγοραστικῆς δυνάμεως τῇ
βοηθείᾳ τοῦ τιμαρίθμου λιανικῆς πωλήσεως τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ
ὑπουργείου Συντονισμοῦ, ἀνῆλθε τῷ 1947 εἰς ἑκατομμύρια 9.111.216, ἦτοι (ἐν
συγκρίσει πρὸς τὸ 1938, ὅπερ ἀνῆλθεν εἰς 72.342 ἑκατομμύρια δραχμῶν) εἰς
62,6% τοῦ εἰσοδήματος τοῦ ἔτους 1938.

Εἰς τὴν κρισιμωτάτην ὁμως ταύτην στιγμὴν ἡ ἐμφάνισις τῶν Ἡ Π.
τῆς Ἀμερικῆς, μὲ τὴν ἀφθονον εἰς ὑλικὸν καὶ μεθόδους βοήθειαν καὶ καθο-
δήγησιν, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐπανάταξιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ὁδὸν
τῆς ἀνορθώσεως καὶ ἀνασυγκροτήσεως αὐτῆς.

Εἰς ταύτην ἀναντιρρήτως τὰ μέγιστα δύναται νὰ συμβάλῃ τὸ ἐκπαιδευ-
τικὸν σύστημα τῆς Ἑλλάδος, ἀν, ὡς ἀλλαχοῦ ἐτονίσσαμεν, ἡ ἐκπαίδευσις προ-
σαρμοσθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου καὶ ἰδρυθῶσιν οὐ μόνον γεωργικὰ καὶ
ἄλλα ἀγροτικὰ σχολεῖα κατωτέρας βαθμίδος, ὡς συμπληρωματικὰ τῆς δημοτικῆς

ἐκπαιδύσεως, ἀλλὰ πρὸ παντὸς μετατραπῶσι τὰ πλεῖστα τῶν σημερινῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδύσεως εἰς σχολεῖα τῆς αὐτῆς βαθμίδος, ἐμπορικά, γεωργικά (ἀμπελοργικά κλπ.), ναυτικά, βιομηχανικά κλπ. ἀναλόγως τοῦ τόπου καὶ τοῦ εἴδους τῆς παραγωγῆς τῆς περιφερείας, ἣν πρόκειται νὰ ἐξυπηρετήσωσιν. Τέλος δὲ ἂν ἐμφυτευθῆ νέον πνεῦμα εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν καὶ τὴν παραγωγικὴν ζωὴν, ἂν δημιουργηθῆ εἰς τὰς μελλούσας γενεὰς εὐρυτέρα ἀντίληψις καὶ ἐκτίμησις τῶν οἰκονομικῶν ἐκδηλώσεων τῶν ἐφευρέσεων, αἵτινες μετέβαλον τὴν ὄψιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τῶν οἰκονομικῶν ἰδρυμάτων, τῆς σημασίας αὐτῶν διὰ τὴν παραγωγὴν ἐκ μιᾶς «ἐχθρικής» φύσεως τῶν βασικῶν ἐκείνων ἀγαθῶν, ἐφ' ὧν ἐρείδεται ὁ ἀνθρώπινος βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Συγκεφαλαιώσατε τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ εἰρημένα.
2. Ποῖα κατὰ τὴν κρίσιν σας εἶναι τὰ σπουδαιότερα σημεῖά του;
3. Ποῖα ἡ θέσις τοῦ ἰδιοκτῆτου κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀβραάμ;
4. Ποῖα ἡ θέσις τοῦ ἰδιοκτῆτου κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λουδοβίκου 14ου;
5. Ποῖα ἡ θέσις τοῦ ἰδιοκτῆτου σήμερον ἐν Αὐστρίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Ἑλλάδι, Ἰταλίᾳ;
6. Εἰσθε ὑπὲρ τῆς κοινοκτημοσύνης ἢ τῆς ἰδιοκτησίας; ἐξηγήσατε.
7. Ἀναφέρατε περιπτώσεις ἐκμεταλλεύσεως ἀδυνάτων παρ' ἰσχυρῶν μελῶν ἢ ὀργανώσεων τῆς κοινότητός σας.
8. Πῶς χαρακτηρίζετε τὴν κοινωνίαν τῆς περιφερείας σας ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς ἀπασχολήσεώς της; Διατί;
9. Ποῖα τὰ κατὰ καὶ ποῖα τὰ κακὰ ἐκ τοῦ ἐκβιομηχανισμοῦ τῆς κοινωνίας;
10. Πιστεύετε εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ; Ναὶ ἢ ὄχι; Διατί;
11. Ἐξηγήσατε πῶς τὸ σχολεῖον δύναται νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου;
12. Ποῖα ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς οἰκογενείας κατὰ τὴν πρωτόγονον ἐποχὴν καὶ τίς κατὰ τὴν σημερινήν;
13. Εἶναι ἐπωφελέστερον ἄνδρες καὶ γυναῖκες νὰ ἔχωσι τὸ αὐτὸ ἐπάγγελμα ἢ παντελῶς διάφορον;
14. Ποῖα ἡ σημασία τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς προσφορᾶς δώρων εἰς ξένους διὰ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῶν πρωτογόνων λαῶν;
15. Τίς ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς εἰδικεύσεως εἰς τι ἐπάγγελμα;
16. Πῶς εἶναι δυνατόν αἱ τελευταῖαι χημικαὶ καὶ ἀτομικαὶ ἐφευρέσεις νὰ ἐπιδράσωσιν εἰς τὸν οἰκονομικὸν βίον;
17. Εἶναι ἀναγκαῖα ἡ παρέμβασις τοῦ κράτους πρὸς καθορισμὸν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Herskovits, Melville J. The Economic Life of Primitive Peoples. New York. Alfr. A. Knopf, 1940.
2. Marx K. Τὸ Κεφάλαιον.
3. Recent Social Trends in the United States — New York Mc. Graw Hill Book Co. 1933.
4. Sombart, Werner — Der Moderne Kapitalismus. Munich 1928.
5. Arnold Thurman. The Folklore of Capitalism. Yale University Press 1937.
6. Gillin and Gillin — An Introduction to Sociology 1944.
7. Lapiere R. Sociology. New York 1946.
8. Sutherland—Woodward—Introductory Sociology. New York 1940.
9. Ogburn — Nimkoff — Sociology 1946.
10. Καλιτσουνάκη Δ. Πολιτικὴ Ἐπιστήμη.
11. Στεφανοπούλου Σ. Κοινωνικὰ συστήματα καὶ φιλοσοφία.
12. Κανελλοπούλου Π. Κάρολος Μάρξ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα.

Ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα εἶναι τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν μελῶν μιᾶς κοινωνίας.

Ἄλλα τί εἶναι ἐκπαίδευσις ; Ἡ ἐκπαίδευσις ἐν εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ περιλαμβάνει πᾶσαν μάθησιν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ πολιτισμὸς καὶ τὰ συναφῆ πρὸς αὐτόν, ἦτοι ἡ κοινωνικὴ κληρονομία, αἱ παραδόσεις, αἱ συνήθειαι, τὰ παλαιὰ ἰδρύματα καὶ οἱ θεαοὶ, ἀλλὰ καὶ νέα μέθοδοι καὶ ἐφευρέσεις κ.τ.λ. μεταδίδονται ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον ἢ ἀπὸ ομάδος εἰς ομάδα καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Δι' αὐτῆς ἡ ὀργανωμένη κοινωνία διαιώνιζεται καὶ αὐξάνεται καὶ δι' αὐτῆς πᾶν ἄτομον λαμβάνει παρ' ἄλλων τὸν πολιτισμὸν καὶ κληροδοτεῖ τοῦτον εἰς ἐπερχομένας γενεάς.

Ἡ μέθοδος τῆς τε μαθήσεως καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ πολιτισμοῦ τούτου εἰς τοὺς ἄλλους καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκπαιδεύσεως καθορίζονται ἐκ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς ὀργανώσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἐν συνόλῳ. Διὰ τοῦτο εἰς μὲν τὰς κοινωνίας τῆς κυνηγετικῆς καὶ τῆς ἀλιευτικῆς βαθμίδος τοῦ πολιτισμοῦ ἢ ἐκπαίδευσις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν μετάδοσιν τῶν ἀναγκαίων γνώσεων πρὸς τὸν περὶ ὀρισμένον τοῦτον σκοπὸν τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων ἐκείνων, χωρὶς τὴν ἀνάγκην ἰδρύσεως εἰδικῶν σχολείων. Τούναντίον εἰς προηγμένας κοινωνίας χρειάζονται εἰδικὰ ἰδρύματα καὶ σχολαὶ πρὸς μετάδοσιν τῆς παντοειδοῦς γνώσεως καὶ προαγωγὴν αὐτῆς. Καὶ εἰς μὲν τὰς πρωτογόνους κοινωνίας ἡ εἰσαγωγή τῶν νέων εἰς τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν καὶ ἡ ἀνάληψις εὐθυνῶν ἐτελεῖτο καὶ τελεῖται δι' εἰδικῶν τελετῶν, περὶ ὧν ἐν τῇ «Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου» (σ. 24 καὶ ἑξῆς) διαλαμβάνομεν, εἰς τὰς σημερινὰς ὁμοῦς κοινωνίας ἡ ἐπιτευξίς τοῦ σκοποῦ τούτου ἐπιχειρεῖται δι' εἰδικῶν σχολείων, ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἢ ὑπὸ ἰδιωτῶν ἢ ἐταιρειῶν συντηρουμένων. Οὕτω διάφορα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα πάσης βαθμίδος καὶ παντὸς εἰδικοῦ σκοποῦ ἔχουσιν ἰδρυθῆ ἀναλόγως τοῦ πολιτισμοῦ ἐκάστης χώρας.

Ἐν Ἑλλάδι πρὸς ἐκπαίδευσιν κατὰ τὸ 1938, ὑπῆρχον 1) 766 Νηπιαγωγεῖα, 8339 δημόσια Δημοτικὰ σχολεῖα, ὧν σκοπὸς εἶναι ἡ ἀπόκτησις ἕξων ὀρθῆς διαγωγῆς, ὡς καὶ στοιχειωδῶν γνώσεων γραφῆς, ὀρθογραφίας, ἀναγνώσεως καὶ ἀριθμητικῆς, ἐπίσης δ' ἡ εἰσαγωγή εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ. Παρὰ ταῦτα ὑπῆρχον 502 νυκτερινὰ καὶ ἄλλα στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως σχολεῖα καὶ ἐν συνόλῳ 1,875,564 μαθηταί.

2) Δημόσια γυμνάσια καὶ ἡμιγυμνάσια 465 καὶ 146 ἰδιωτικὰ καὶ ἄλλα σχολεῖα Μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἐν συνόλῳ δὲ 100,288 μαθηταί. Τούτων σκοπὸς ἀτυχῶς δὲν εἶναι ἡ ἐπαγγελματικὴ προπαρασκευὴ καὶ ἡ εἰσαγωγή εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας, οὐδ' ἡ ἀπόκτησις κατὰ κανόνα γνώσεων πρὸς ἐνταπὸκρῖσιν εἰς τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἡ προπαρασκευὴ διὰ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὰς ἀνωτέρας Σχολάς.

Παρὰ ταῦτα ὑπῆρχον 247 εἰδικὰ σχολεῖα Γεωργικῆς, Ἐμπορικῆς καὶ Στρατιωτικῆς Ἐκπαιδεύσεως μὲ 31530 μαθητάς.

3) Δύο Πανεπιστήμια μὲ 7.530 φοιτητάς, (νῦν δὲ περὶ τοὺς διπλασίους) καὶ 232 καθηγητάς, ἐν Πολυτεχνεῖον μὲ 50 καθηγητάς, μία Ἀνωτάτη Γεωπονικὴ Σχολὴ μὲ 21 καθηγ., μία Ἀνωτάτη Σχολὴ Οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν μὲ 28 καθηγ., μία Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν μὲ 14 καθηγ. καὶ ἡ

Πάντειος Σχολή με 24 καθηγητάς και 1217 φοιτητάς, ἔτι δὲ 10 Παιδαγωγικαὶ Ἀκαδημαῖαι με 115 καθηγητάς και 11.140 φοιτητάς (1). Σκοπὸς τῶν ἀνωτάτων τούτων ἰδρυμάτων εἶναι ἡ ἔρευνα τῆς ἀληθείας και ἡ κατάρτισις ἐπιστημόνων, ἧτις ἀτυχῶς ἐνιαχοῦ χωλαίνει, ὑπὸ οὐδεμιᾶς συνοδευομένη προσπάθειας πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν κτωμένων γνώσεων και πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν διαρκῶς προβαλλομένων νέων προβλημάτων τῆς κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον μεταβαλλομένης κοινωνίας μας. Ὁ τελευταῖος οὗτος λόγος ἐπιβάλλει ἐπὶ πλέον οὐ μόνον τὴν αὔξησιν τῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπὲρ τὸν τετραετῆ ἢ ἑξαετῆ κύκλον τῆς πανεπιστημιακῆς βαθμίδος, ἀλλὰ και τὴν διάδοσιν πρὸ παντὸς αὐτῆς μεταξὺ τῶν ἐνηλίκων, οὐχὶ μόνον διότι πολλοὶ τούτων εἶναι ἀγράμματοι εἰς τὰς ἀγροτικὰς ἰδίαι περιφερείας (καὶ δὴ αἱ γυναῖκες), ἀλλὰ και διότι, αὐξανομένου τοῦ μέσου ὄρου τῆς ζωῆς, ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας ἀποτελεῖται ἀσφαλῶς περισσότερον ἐξ ἐνηλίκων. Ἐξ ἄλλου, ὅπερ και σπουδαιότερον, ὁ πολιτισμὸς ἕνεκα τῶν πληθυνομένων τόσον ταχέως ἐφευρέσεων κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν μεταβάλλεται, ὥστε αἱ γνώσεις, τὰς ὁποίας οἱ ἐνήλικοι οὗτοι ἀπέκτησαν ἐν τοῖς σχολείοις, ὅτε ἦσαν νέοι, εἶναι ἀνεπαρκέσταται σήμερον διὰ τὸ πλεῖστον τῶν ἐνηλίκων.

Παρά ταῦτα ἡ Ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις σήμερον ἰδίαι παρουσιάζει παμμεγίστας ἐλλείψεις, οὐ μόνον εἰς ἔμψυχον ὕλικόν, ἀλλὰ και εἰς κτίρια, καταστραφέντα ἐκ τοῦ πολέμου, τῆς Κατοχῆς και τῆς ξενικῆς ἐπιβουλῆς, πολὺ ὅμως περισσότερον ἐκ τῆς μὴ προσαρμογῆς αὐτῆς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς πραγματικότητος και τῆς σημερινῆς ζωῆς.

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν καλεῖται νὰ ζήσῃ και προαγάγῃ ὁ νεαρὸς Ἕλληνας, προκύπτουσιν ἐπιτακτικαὶ ἀνάγκαι, (πρὸς πλήρωσιν τῶν ὁποίων ὀφείλει νὰ προνοήσῃ ἐν προσηρμοσμένον ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα,) ἀναφερόμεναι εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐπάρκειαν τοῦ ἀτόμου, τὴν σωματικὴν και τὴν πνευματικὴν του ὑγείαν και τὴν ἠθικὴν του ἀνάπτυξιν και μόρφωσιν, ἐπεκτεινομένην και εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἐνηλίκων. Ὁ σημερινὸς και αὐριανὸς Ἕλληνας ἔχει ἀνάγκην : 1) Ὡς μέλος τῆς κοινωνίας και ὡς Ἕλληνας πολίτης νὰ μάθῃ νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς πολλαπλᾶς του σχέσεις ὡς μέλος τῆς κοινότητός του, τῶν διαφόρων και ποικίλων ὀργανώσεων τοῦ ἔθνους του, ἀσκούμενος και ὀπλιζόμενος δι' ἀρετῶν και ἔξεων πολιτικῶν, οἷαι ἡ τῆς συνεργασίας, τῆς διαθέσεως πρὸς ὑπηρεσίαν, τοῦ ἀλτρουϊσμοῦ, τῆς ἀλληλεγγύης, τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀλληλεξαρτησίας και τῆς διαθέσεως με ἀνοικτὴν τὴν καρδίαν πρὸς μίαν ἐν τῷ κόσμῳ βαθμιαίαν συναδέλφωσιν τῶν ἀνθρώπων· ὀφείλει νὰ ἀνατραφῇ πολιτικῶς, εἰς τὴν μετ' ἴσης εὐκαιρίας, ἐλευθερίας και εὐθύνης ἀπόλαυσιν και ἐπιτέλεσιν τῶν δικαιωμάτων και τῶν καθηκόντων του. 2) Ὡς παραγωγὸς και ἐργάτης πρέπει δι' αὐτενεργοῦ δημιουργικῆς μεθόδου νὰ παρασκευασθῇ κατὰ τὸ δυνατόν ἀπὸ τοῦ σχολείου και εἰδικευθῇ εἰς τὸ ἐπάγγελμα του, ἵνα καθιστῶν ἑαυτὸν αὐτάρκη συντελέσῃ και εἰς τὴν αὐτάρκειαν τῆς χώρας. 3) Ὡς ἄτομον, ὡς ἄνθρωπος πολιτισμένος τοῦ 20οῦ αἰῶνος και ὡς Ἕλληνας πρέπει νὰ μάθῃ δι' ἐθισμού και διδασκαλίας πῶς νὰ διάγῃ ὑγιεινὴν ζωὴν, προλαμβάνων ὅσον τὸ δυνατόν πᾶσαν ἀσθένειαν. Πρέπει νὰ ἐθισθῇ εἰς χρησιμοποίησιν τοῦ καταπληκτικῶς πολλοῦ ἐλευθέρου χρόνου του πρὸς τελειοποίησιν αὐτοῦ, ἠθικὴν, σωματικὴν και πνευματικὴν ἀνάπτυξιν του, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ εἰς ἠθικὴν προσωπικότητα, ἀπηλλαγμένην τῶν ἐγωϊστικῶν

1. Π6λ. G. Sakellariou, Education in Greece 1936 in Educ. Year Book International Institute of Teachers College, Columbia University.

καὶ λοιπῶν ἐλαττωμάτων τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνοσ. Ἡ ἀγωγή, ἐν ὀλίγοις, σήμερον ὀφείλει νὰ μορφώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν νεότητα, κοινωνικῶς, πολιτικῶς, ἐθνικῶς καὶ ἀνθρωπιστικῶς, ἢ ἐν ὀλίγοις ἢ νεοελληνικὴ ἀγωγή ὀφείλει νὰ παρασκευάσῃ τοὺς τροφίμους τῆς 1) ἐπαρκεῖς πολίτας καὶ συνεργαζόμενα μέλη τῆς κοινωνίας 2) οικονομικῶς ἐπαρκεῖς καὶ καρποφόρους ἐπαγγελματίας καὶ 3) ἠθικὰς προσωπικότητας ἢ πολιτισμένους ἀνθρώπους. Ὁ 1ος τῶν ἀντικειμενικῶν τούτων σκοπῶν δύναται νὰ ὀνομασθῇ **κοινωνικο—πολιτικός σκοπός**, ὁ 2ος **ἐπαγγελματικός** καὶ ὁ 3ος **ἀτομικός** σκοπός.

Ὁ **κοινωνικο—πολιτικός σκοπός** ἀπαιτεῖ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, πρόσκτησιν ὑπὸ τοῦ νεαροῦ Ἑλληνοσ ἕξεων, γνώσεων, ἱκανοτήτων καὶ ἰδανικῶν, δι' ὧν θὰ γίνῃ ἱκανὸς νὰ μετέχῃ ἐνεργῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν σωματείων καὶ συνδέσμων του, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ εἶναι μέλος. Λεπτομερέστερον ὁ σκοπός οὗτος ἐξεταζόμενος ἀπαιτεῖ τὴν ἀνάπτυξιν 1) ἰδανικῶν καὶ ἕξεων καλῆς συμπεριφορᾶς· 2) ἰδανικῶν καὶ ἕξεων συνεργασίας· 3) γνῶσιν τῶν σπουδαιότερων κοινωνικῶν ὀργανώσεων, τοῦ τρόπου τῆς λειτουργίας των καὶ τῆς θέσεως, ἣν κατέχουσιν εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον τῆς Ἑλλάδος· 4) τὴν πρόσκτησιν πολιτικῶν γνώσεων σχετιζομένων μὲ τὴν πρόοδον τῆς κοινότητος καὶ ἕξεων ἀναγκαίων πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτῶν· 5) γνώσεων τῶν λειτουργιῶν τοῦ κράτους καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἔθνους καθὼς καὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων· 6) τακτικὴν ἐφαρμογὴν ὅλων τῶν ἕξεων καὶ γνώσεων τούτων εἰς τὴν μαθητικὴν κοινότητα καθ' ὅλην τὴν σχολικὴν ζωὴν· 7) ἀνάπτυξιν τακτικῶς παρὰ τοῖς μαθηταῖς τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως καὶ κοινωνικῆς εὐθύνης· 8) εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὰ κοινωνικὰ ρεύματα καὶ κοινωνικὰ συστήματα, τὰ συνταράσσοντα τὴν κοινωνίαν τῶν ἐνηλίκων, (σοσιαλιστικῶν, κομμουνιστικῶν) καὶ ἀντιπαραβολὴν τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν πρὸς τὰ ἐκ τῆς Δημοκρατίας ἀγαθὰ· 9) γνῶσιν τῆς σημερινῆς νοοτροπίας τοῦ Ἑλληνοσ, τῶν προτερημάτων καὶ ἐλαττωμάτων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, τῶν αἰτιῶν ἐξ ὧν ταῦτα προέρχονται καὶ τοῦ τρόπου τῆς βελτιώσεώς των καὶ 10) πρόσκτησιν διαθέσεων ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν ἀνθρώπων πέραν τῶν συνόρων τοῦ κράτους εἰς ἓνα ἐνιαῖον κόσμον.

Ὁ **ἐπαγγελματικός σκοπός** τῆς ἀγωγῆς ἀπαιτεῖ προπαρασκευὴν τοῦ Ἑλληνοσ ἐφήβου πρὸς οικονομικὴν ἐπάρκειαν, ἣτις εἶναι ἡ βάση πρὸς ἠθικὴν. Ἡ προπαρασκευὴ αὕτη εἶπερ ποτὲ ἀναγκαία σήμερον, ὁπότε ἡ Μέση Ἐκπαίδευσις ἀποτυχοῦσα τοῦ σκοποῦ τῆς παράγει ἀνθρώπους ἀνικάνους διὰ τὴν ζωὴν. Μία τοιαύτη προπαρασκευὴ ἀπαιτεῖ 1) ἀνάπτυξιν καὶ μετάδοσιν γνώσεων, δεξιότητων καὶ συνηθειῶν, ἀναφερομένων εἰς τὰ ποικίλα τοῦ τόπου ἐπαγγέλματα, ὅπου λειτουργεῖ τὸ σχολεῖον· 2) στοιχειώδεις τινὰς γνώσεις οικονομικῆς ἐπιστήμης· 3) ἀνακάλυψιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν εἰδικῶν διαφερόντων καὶ ἱκανοτήτων τῶν μαθητῶν δι' ἓν ὀρισμένον ἐπάγγελμα· 4) ὁδηγίαν πρὸς ἐκλογὴν ἐπαγγέλματος· 5) κατανόησιν τῆς ἀξίας καὶ τῆς σημασίας τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ 6) ἀντίληψιν ὀρθὴν τῶν σχέσεων τῶν μελῶν ἐνὸς σωματείου ἀπέναντι ἀλλήλων, ἀπέναντι τῶν μελῶν ἄλλων σωματείων, μεταξὺ ἐργάτου καὶ ἐργοδότου, παραγωγοῦ καὶ καταναλωτοῦ, κυβερνήσεως — κεφαλαίου καὶ ἐργάτου.

Ὁ **3ος ἀντικειμενικός σκοπός** ἀπαιτεῖ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἐφήβου πρὸς σωματικὴν, πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐξέλιξιν, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ αὔξησιν του εἰς ἠθικὴν προσωπικότητα, εἰς ἓνα, ὅπως κοινῶς λέγομεν, πολιτισμένον ἄνθρωπον. Ἡ σωματικὴ ἀνάπτυξις, ἰδιαιτέρως, ἀπαιτεῖ τὸν σχημα-

τισμὸν ὀρθῶν, ὑγιεινῶν ἔξεων, τὴν παροχὴν γνώσεων καὶ τὴν μόρφωσιν συνειδήσεως πρὸς ὑγιεινὴν διαβίωσιν καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς φρικτῆς καταστάσεως, εἰς ἣν ἡ Ἑλληνικὴ νεότης σήμερον, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, εὐρίσκειται. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται φυσικὴ ἀγωγή ὑπὸ εὐρυτέραν ἑκτασιν, δίαιτα καὶ διατροφή καὶ γνώσεις πρὸς πρόληψιν τῶν ἀσθενειῶν. Αὗται θὰ παρασχεθῶσι καὶ δι' ἰδιαίτερου μαθήματος ὑγιεινῆς καὶ δι' ἐφαρμογῆς τακτικῆς τῶν διδαγμάτων αὐτῶν εἰς ὑγιεινὴν ζωὴν ἐν τῷ σχολείῳ δι' ὀργανώσεως τῆς Ἑλληνικῆς νεότητος εἰς ομάδας, ἐμπράκτως ἐπὶ τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινότητος, ἐν ἣ τὸ σχολεῖον τῆς, ἐφαρμοζούσης τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς ζωῆς (Ἑβδομάς καθαρισμοῦ κ.λ.π.).

Ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις ἀπαιτεῖ μάθησιν αὐτενεργὸν τοῦ μαθητοῦ, ἀναγνώρισιν ὅτι αἱ γνώσεις εἶναι μέσα καὶ ὄχι σκοπὸς τῆς διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς, ἀναγνώρισιν τῆς ἀνάγκης τῆς μεταβολῆς τοῦ σχολείου εἰς σχολεῖον συνεργασίας καὶ ὁδηγίαν τοῦ ἐφήβου συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἣν ἀνωτέρω ἐν ὀλίγοις ἐπραγματεύθημεν.

Ἡ δὲ ἠθικὴ ἀνάπτυξις ἀπαιτεῖ μεταβολὴν τοῦ σχολείου, τοῦ σημερινοῦ σχολείου τῶν γνώσεων εἰς σχολεῖον ἐφαρμογῆς τῶν ἔξεων καὶ ἀρετῶν, τόσον τῶν κοινωνικῶν ὅσον καὶ τῶν ἀτομικῶν· ἀπαιτεῖ μέθοδον διδασκαλίας καὶ σπουδῆς, τὴν κοινωνικὴν μέθοδον τῆς ἐργασίας, τὴν καὶ μόνην δημοκρατικὴν μέθοδον, ἀπαιτεῖ καθοδήγησιν εἰς ὀρθὴν χρῆσιν τοῦ ἐλευθέρου χρόνου τῶν παιδῶν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ σχολικοῦ βίου, ἀπαιτεῖ τέλος βαθυτέραν θρησκευτικὴν ἐκπαίδευσιν ὡς καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις εἵπομεν.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Τίς ἡ ἔννοια τῆς ἀγωγῆς ;
2. Κατὰ τί ὑπολείπεται ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ὡς πρὸς τὴν ἀγωγήν, ὁ Ἕλληνας ἰδιαίτερος ;
3. Ποῖα τὰ προβλήματα τῆς προσχολικῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως; Ποῖα τὰ τῆς Μέσης; Ποῖα τὰ τῆς Πανεπιστημιακῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς μετασχολικῆς;
4. Τίνα τὰ κριτήρια τῆς ὀρθῆς ὀργανώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως ;
5. Ποῖα τὰ ἐλαττώματα τῆς σημερινῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως ;
6. Εἶσθε ὑπὲρ τῶν Σχολικῶν Ἐφορειῶν ἢ ὄχι ; Διατί ;
7. Ποῖα τὰ κριτήρια τῆς ἐκλογῆς τῆς διδασκτέας ὕλης ;
8. Ποῖα ἡ σημασία τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς λογοτεχνίας διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν Ἑλλήνων νέων ;
9. Διατί οἱ πατέρες ἡμῶν ἐμάνθανον διὰ τῆς Ὀτκωήχου καὶ τοῦ Ψαλτηρίου καλύτερον ἡμῶν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ;
10. Εἶσθε ὑπὲρ τῆς συγκεντρωτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἢ τῆς ἀποκεντρωτικῆς; Ἐξηγήσατε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Dewey John — Democracy and Education. Mc. Millan Co. New York.
2. Ogburn — Nimcoff-Sociology — Houghton Mifflin Co.
3. Σακελλαρίου Γ. — Τὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς Ἐκπαιδεύσεως. Τεύχος I, Ἀθήναι 1928.
4. Τοῦ αὐτοῦ — Τὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς Πανεπιστημιακῆς ἐκπαιδεύσεως 1936.
5. > > — Ψυχολογία τοῦ Ἐφήβου 1928.
6. > > — Education in Greece 1936.